

Fantasia literària

La ciència-ficció, literatura fantàstica o d'anticipació ha estat un dels grans gèneres de la literatura universal. Només cal que intentem fer una llista, més o menys, desordenada, d'autors o obres per adonar-nos que moltes són veritables fites i formen part d'allò més excels de les lletres mundials. Tot i que el gènere ha tingut molts més conreadors en la literatura anglosaxona, tampoc han faltat fidels dins de la literatura catalana. Un cop més, Manuel de Pedrolo juga un paper fonamental en la difusió del gènere, en la seua exaltació i en la defensa d'aquesta classe de novel·la com el que és, matèria de primera qualitat. Qui no recorda el *Mecanoscrit*? Tot i que no és l'única obra d'aquest tipus, Pedrolo té un paper tan fonamental que encara avui segueixen existint una col·lecció i un premi literari amb el seu nom. Tot i el paper rellevant de Pedrolo, el gènere de la ciència-ficció no ha tingut gaire èxit i ha estat mig deixat de banda, mig oblidat per part de les editorials i, en conseqüència, de molts autors que han preferit moure's en terrenys més fàcils de trepitjar, com per exemple la novel·la negra o criminal, que ha vist com als darrers anys es produïa un esclat editorial de grans dimensions, amb premis molt ben dotats i grans editorials interessades en la recerca dels nous, i brillants, valors que anaven apareixent. I Lleida n'és una molt bona mostra. Sempre és discutible la taxonomia dels gèneres literaris i un extraordinari exemple és que un dels últims premis Ictineu hagi estat per a la novel·la *Jo soc aquell que va matar Franco*, de Joan-Lluís Lluís, que es podria incloure en apartats tan diversos, i contradictoris, com la novel·la històrica, la ucronia o la novel·la fantàstica. Si acceptem la divisió de la novel·la en gèneres, hem d'acceptar que la ciència-ficció ha estat un dels més importants i que es mereix un fort impuls per part de les editorials en la mesura en què és una font inesgotable de lectors i que, alhora, pot tenir a tocar un èxit com la criminal. En aquest número hem volgut, sense oblidar la presència patrícia de Pedrolo, donar un cop d'ull a la realitat del gènere en el moment actual, amb una certa dosi de pessimisme, però amb la seguretat que la literatura catalana necessita que les editorials apostin per escriptors de ciència-ficció perquè és apostar per la seua supervivència. ■

Edita Diari Segre SLU **President** Robert Serentill Utgés **Director Executiu** Juan Cal **Director de Redacció** Santiago Costa **Subdirectora** Glòria Farré **Consell de Redacció** Roser Banyeres, Carles Díaz, Marta Planes. **En aquest número** Daniel Genís Mas, David Marín, Juan Ferrer, Xavier Garcia, Martín Llanereras, Jaume Pont, Lorenzo Plana, Josep M. Rodríguez, Àngels Marzo. **Disseny** Miquel Àngel Poch **Impressió** Lerigraf, C. Premsa, 2 – Alcoletge **DL** L-1771-2015 **Periodicitat** mensual.

La història d'una literatura anormal

Daniel Genís Mas

DOCTOR EN LITERATURA

Professor de llengua catalana; director de la col·lecció 'Ciència-Ficció' a l'editorial Pagès, expert en literatura fantàstica

Quan penso en una literatura normal me la imagino com una mena de roda de bicicleta amb cinc radis indispensables. El primer d'aquests radis serien els lectors. Sense un públic interessat pel que pugui oferir una literatura, aquesta no té cap sentit d'existir. El segon serien els autors. Cal que hi hagi uns autors capaços d'escriure en aquella literatura de manera competent, i que hi creguin. En tercer lloc és indispensable, també, el suport del món empresarial, que la indústria editorial vegi com a rendible dedicar recursos a publicar en aquella literatura. En quart lloc, cal l'atenció dels mitjans, la visibilització pública de la feina que es fa i una mirada crítica envers aquesta feina. I en cinquè i últim lloc, el reconeixement, que ha de venir de l'atenció prestada pel món acadèmic. Atenent a tot això, quin és avui dia l'estat de la literatura fantàstica en català?

La història de la literatura catalana del segle XX és la història d'una literatura en permanent situació d'anormalitat. És cert que els primers decennis segueixen els camins de les altres literatures europees i que es va realitzar en el terreny del fantàstic, a través del gènere de les utopies i les antiutopies –de la mà de Frederic Pujulà, Onofre Parés i Josep Maria Francès–, i que trobem autors catalans que tracten temes tan freaks com el mesmerisme, l'espiritisme i la creació de la vida, o que havien fet sàtires i crítiques al progrés científic i assajat els vessants terrorífics. Però malgrat tot això, no es va aconseguir crear una tradició en el gènere. Llavors va arribar l'ensulsiada del 39 i la cultura catalana hagué de passar per la seva particular travessia del desert. No va ser fins als 60 que es van donar els primers senyals de recuperació i van venir de la mà del Realisme Històric. L'editor Josep Maria Castellet i l'historiador Joaquim Molas van establir les bases teòriques del que seria considerat bo (allò realista) i del que no ho seria tant (la resta), i la seva idea prevaldria ben bé fins a finals de segle. Ni tan sols l'èxit estratosfèric que va representar el *Mecanoscrit del segon origen* de Pedrolo la va fer trontollar. Era tant el prestigi del Realisme, que el fantàstic en català no es va saber articular com a gènere ni aleshores.

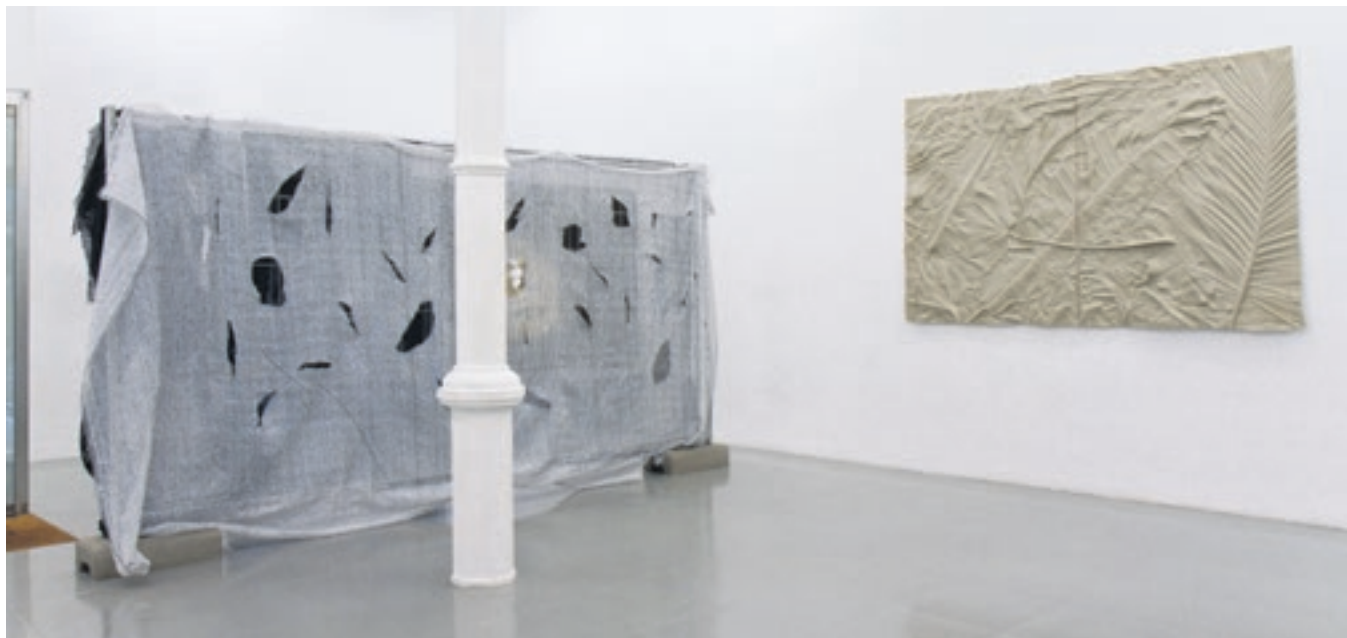
Tot i així, la transició democràtica va comportar també una altra transició: els anys 80 apareix la col·lecció 2001 de l'Editorial Pleniluni, que va arribar a publicar 26 volums del gènere de la ciència-ficció; els 90 es comencen a convocar els premis de la UPC i el Manuel de Pedrolo, s'organitzen les primeres Ter-Cat, es forma la Societat Catalana de Ciència-Ficció i Fantasia; el 2000 apareix la col·lecció *Ciència-Ficció* de Pagès Editors; el 2002 es publica *La pell freda*, de l'Albert Sánchez Piñol, un altre èxit estratosfèric a tots nivells –de crítica i de públic... Però ni així. El que sí s'esdevingué, aquell tombant de segle, però, fou l'aparició d'un munt de nous autors (i autores) que de manera tangencial es deixaven caure pel fantàstic sense problemes. Fou l'inici d'una creixent tendència a la hibridació en les nostres lletres que, ara mateix, segurament sigui el tret que millor les defineix. Com a mostra, dos botons: per un costat el de Joan-Lluís Lluís, un autor que no es defineix com

“de gènere” i que ha estat guardonat aquest any amb el Premi Ictineu a millor novel·la fantàstica per *Jo soc aquell que va matar Franco* i, per un altre, el de Marc Pastor, un autor que no amaga la seva predilecció pel gènere i que ha vist com la seva novel·la fantàstica *Els àngels em miren* ha estat escollida per *La Vanguardia* i *El Periódico* com la millor novel·la negra de 2019.

Si bé l'articulació definitiva d'un gènere fantàstic en català amb tots els seus erts i uts encara està per veure, és evident que avui el fantàstic impregna bona part de la literatura catalana “normal”. Personalment, em sembla que en això hi han tingut un paper rellevant les petites editorials, que van sorgir del trencadís de la crisi. Com a resposta a la visió tradicional i monolítica dels grans segells, van aparèixer propostes irreverents, heterodoxes i alternatives que no s'havien donat mai a casa nostra i que van trobar un públic que les esperava amb els braços oberts. L'editorial Males Herbes, fundada el 2012, s'ha convertit en aquest sentit en el referent més clar d'aquesta “altra literatura” i ha donat visibilitat a una nòmina magnífica de nous noms del fantàstic català.

No és l'única, però. En aquesta radiografia de l'actualitat, no em vull oblidar de projectes encara més eclèctics, com el de les microeditorials Chronos, SECC, Orciny o Hermenaut, entre d'altres, o els esforços d'aquelles més “clàssiques”, com la degana col·lecció “porpra i plata” de Pagès Editors que he esmentat abans, que segueix *on the road*, o Laertes, que continua amb la seva aposta per traduir l'horror més clàssic. És clar que a dia d'avui no es pot enllestir aquest repàs a “l'estat de la qüestió” sense fer un apartat a la irrupció fulgurant de l'editorial Mai Més, fa tot just sis mesos. Mai s'havia vist abans en el món del fantàstic en català un projecte editorial tan ben pensat, tan ambiciós i amb tan bona acceptació entre els lectors com aquest. De moment, ens han dut un grapat de traduccions magnífiques; aquest 2020 asseguruen que també es llançaran a publicar autors catalans.

En menys d'una dècada, la nostra literatura fantàstica ha aconseguit sumar a l'entusiasme dels aficionats, una munió d'autors que hi transiten sense manies i el recolzament entusiasta d'un grapat d'editorials compromeses. Ara bé, què passa amb el ressò mediàtic i el reconeixement acadèmic? Tot just ara la premsa escrita sembla començar a fer justícia al fantàstic català i a prestar-li l'atenció que es mereix (aquest article n'és bona mostra), però en canvi en el món acadèmic continua molt negligit. Malgrat els esforços continuats de personalitats de la talla de l'Antoni Munné-Jordà, en Víctor Martínez-Gil, en Jordi Solé i Camardons, la Carme Torras, en Sebastià Roig, l'Emili Olcina o la Sara Martín, a dia d'avui els murs de les universitats catalanes hi segueixen impermeables. Aquest és, al meu parer, el principal escull que hi ha ara mateix per superar definitivament aquella anormalitat que deia. Seria una autèntica llàstima que tot i tenir tants elements a favor per fer que aquesta roda rodi, ens ho deixéssim perdre per no saber-ho acabar de lligar. ■

Medicane. Exposició de l'any 2019 a l'espai Bombon Projects de Barcelona.

Como lágrimas en la lluvia

JUAN FERRER
CRÍTIC DE CINEMA

Desde que un mago, un visionario como Georges Méliès filmó en 1902 *Viaje a la Luna* y que acabó vendiendo juguetes en una pequeña tienda de la estación de Montparnasse, objeto del olvido por parte de los que ejercen sobre la cultura su mirada miserable, el cine siempre ha apuntado hacia las estrellas. Incluso maestros como Fritz Lang en su etapa muda no pudo resistirse a la tentación con *La mujer en la Luna* (1929).

La ciencia ficción es un género que ha engrosado la historia del cine, y aún más cuando se ha aliado con la literatura fantástica, ya que su espíritu radica en la fascinación, en el deseo humano de conocer lo que hay más allá de nuestro planeta, y en su defecto, lo que puede llegar a nosotros desde mundos desconocidos, ya sea en son de paz, ya sea como una amenaza que incluso se ha utilizado políticamente.

Uno de los referentes a la invasión marciana vino de la mano del escritor H.G. Wells con *La guerra de los mundos* escrita en 1898, que fue fuente de inspiración de un joven Orson Welles que en su programa *The Mercury Theatre On Air* radió en directo un 30 de octubre de 1938 una invasión alienígena en Nueva Jersey y los oyentes entraron en pánico al escuchar frases como “Señoras y señores, esto es lo más terrorífico que nunca he presenciado... ¡Espera un minuto! Alguien está avanzando. Alguien... o algo”.

Este hecho marcó el poder de los medios de comunicación, cómo la ficción puede manipular a las personas, cómo el terror que viene del espacio tendría a partir de entonces un lugar significativo en la radio, la televisión y el cine.

Y es el miedo, la paranoia, la que desarrolló en la sociedad americana un género conductor de los peligros del comunismo. El peligro soviético que amenazaba con destruir el bienestar del American Way of Life. En su mayoría eran títulos de modesto presupuesto, de serie B, como *Plan 9 del espacio exterior* de Ed Wood ((1956), considerada como una de las peores películas de la historia del cine, y otras que hoy día son consideradas de culto como *Invasores de Marte* de William Cameron Menzies (1953), *La guerra de los mundos* de Byron Haskin (1953) –basada en la historia de H.G. Wells–, *Vinieron del espacio* de Jack Arnold (1953), *Planeta prohibido* de Fred M. Wilcox (1956) o *La invasión de los ladrones de cuerpos* de Don Siegel (1956). Incluso se rodaron películas con mensaje pacificador,

mostrando que la amenaza podemos ser nosotros mismos. Uno de los ejemplos más sólidos lo representa *Ultimátum a la Tierra* de Robert Wise (1951).

Idas y venidas, viajes interplanetarios que en televisión fueron populares en la década de los 70, donde sobresalieron series como la conocida en su día *La conquista del espacio* (1971) y estrenada en Estados Unidos bajo el título *Star Trek*, una saga mítica. Otras series en los sesenta y setenta fueron *Espacio 1999*, *Galáctica*, *estrella de combate*, *Los invasores* o *Perdidos en el espacio*.

En 1969, Stanley Kubrick realiza *2001: Una Odissea del espacio*, basada en una novela de Arthur C. Clarke, que firma el guión junto a Kubrick, marcando un referente en la ciencia ficción gracias a una maestría absoluta, contando incluso con el apoyo de la NASA para exponer el poder de las máquinas representado por el mítico computador HAL 9000, convirtiéndose en una película protegida por la Biblioteca del Congreso de Estados Unidos y por el National Film Registry para su conservación.

Y llegaron los 70 y los 80 con películas como *Encuentros en la tercera fase* de Steven Spielberg (1977), *Alien*, *el octavo pasajero* de Ridley Scott (1979), *Star Wars episodio IV* de George Lucas o *Stalker* (1979) y *Solaris* (1972) ambas de Andréi Tarkovski, esta última basada en la novela homónima de Stanislaw Lem.

Los títulos son innumerables y el siglo XXI sigue buscando sus preguntas y sus respuestas. Buena prueba de ello son *Distrito 9* de Neill Blomkamp (2009), *Moon* de Duncan Jones (2009), *Gravity* de Alfonso Cuarón (2013), *Interstellar* de Christopher Nolan (2014), *Marte* de Ridley Scott (2015), *La llegada* de Denis Villeneuve (2016) o *Ad Astra* de James Gray (2019).

Todas forman parte de un imaginario, ese que elegimos como referencia, esa película que nos marcó y a la que se regresa siempre como en mi caso es *Blade Runner* de Ridley Scott (1982), basada en la novela de Philip K. Dick *¿Sueñan los androides con ovejas eléctricas?* Y aquella frase del Nexus 6, Roy Batty, que resume toda su sabiduría sobre lo que existe más allá de las estrellas: “Yo... he visto cosas que vosotros no creeríais: atacar naves en llamas más allá de Orión. He visto rayos C brillar en la oscuridad cerca de la Puerta de Tannhäuser. Todos esos momentos se perderán en el tiempo... como lágrimas en la lluvia. Es hora de morir.” ■

HUMUS RECALLS CURVATURES. Imatges i materials corresponents a l'exposició *Humus Recall Curvatures* al Centre d'Art la Panera, de Lleida, l'any 2017.

Quan Manuel de Pedrolo declara que la seva escriptura “procedia del meu disgust, de la meua ira, i no pas d’una necessitat únicament artística” ens descobreix, precisament per aquesta opció ideològica, que el seu estre arrela preferentment en el camp del realisme més que no pas en terres imaginàries. Amb tot, també és un autor de primer ordre en el terreny de la ciència-ficció on, probablement, s’hi va trobar abocat empès per la seva inesgotable grafomania acompanyada d’una fecunda imaginació –més que no pas fantasia, vull dir gairebé sempre congruent amb la realitat–, secundat endemés per un afany experimentador insaciable i amb la voluntat d’arribar a un públic majoritari. I, repeteixo, que només és probable quan, altra vegada el mateix autor, ha afirmat que “m’interessa més crear un món, i uns mons, i que com a creador no puc acceptar regles ni definicions absolutes, encara que me les faci jo mateix perquè estic disposat a desmentir-me contínuament, cada cop que enceto una obra nova”. A aquests trets de personalitat literària, caldria sumar aquells que el gènere li ofereix: un camp prospectiu ben ampli per aventurar-se en exploracions. Per exemple, un tema ben grat a la narratologia pedroliana: la condició humana. O una relaxada suspensió de la credulitat del lector on el contracte ficcional juga a favor del seu persuasiu estil. De fet, Pedrolo sempre congrua amb encert la versemblança novel·lesca amb el desenvolupament imaginatiu que exigeix la trama que, en manta ocasions, soluciona mitjançant el joc de les possibilitats. I, així és com esdevenen els fets increïbles en mons creïbles. O, fins a l’inrevés. Però torno a repetir que, tot plegat, és només probable.

El cert és que en plena època textualista de l’autor, a la cua de la seva producció, és on podem situar el centre medul·lar d’aquelles seves obres clarament identificables

La realitat de la ficció, per exemple: Pedrolo

XAVIER GARCIA
POETA I CRÍTIC

amb el gènere batejat per Hugo Gernsback. Aquest centre (1973-1984) abasta, sense comptar l'edició antològica 7 relats d'intriga i ficció (1980), fins a quatre novel·les: *Mecanoscrit del segon origen*, *Aquesta matinada i potser per sempre*, *Successimultani* i *La creació de la realitat, punt i seguit*, i un llibre de contes: *Trajecte final*. D'aquest darrer, cal destacar *La noia que venia del futur* com a possible embrió de la novel·la *Successimultani*, com ho és *Un món distant i veí* de la novel·la *Aquesta matinada i potser per sempre*, però també apareixen alienígenes dotats de plasticitat molecular, mons paral·lels, rejuveniment dels ancians i tota aquella diversitat temàtica, costum de la casa.

Tant és així que, al voltant del nucli assenyalat, hi ha tota una varietat de contes lligats a la ciència-ficció. En podem garbellar des del primer llibre (*El conte literari i més coses*) fins al darrer (*Disset contes i una excepció*). El més antic, *Transformació de la ciutat*, ens presenta un personatge que jugant amb la planimetria de Barcelona té la capacitat de desplaçar a la realitat els carrers al lloc on els ha col·locat damunt el paper. O, en un altre conte (*Les civilitzacions són mortals*) fa desaparèixer els carrers. O un edifici és ara visible i

adés invisible a *La doble plaça de les donzelles*. ¿Hem d'assenyalar ara que la ciutat és l'espai més concorregut en tota novel·lística de prospecció? *El camí i L'escala* són mitjans que porten enllac o ens apropen a *L'origen de les coses* o ens inviten al *Darrer comunicat de la Terra*.

Podríem sumar no pocs contes més, però aquest feix és prou interessant per assenyalar la valuosa aportació, sempre lluny de la comercialització adotzenada, que Pedrolo va fer al gènere.

La crítica especialitzada encara suma altres novel·les de Pedrolo en el cabàs de la ciència-ficció, probablement, pel seu alt grau d'especulació argumental que, ara per acabar, reunirem en dues trilogies. L'una (1953-1958), al capdavant d'una primera època, quan el Pedrolo més existencialista, reunides sota temes escatològics: *Mr. Chase podeu, podeu sortir*, *Introducció a l'ombra* i *Entrada en blanc*; i l'altra (1975-1984), al final de la seva producció, són tres obres al voltant de la mitologia religiosa: *Procés de contradicció suficient*, *Crucifeminació* i *Múltiples notícies de l'Edèn*. I, aquesta és, probablement, la realitat d'un fabulista de llarg quan l'exposa un copista curt. ■

Un segle fascinats pel mal

DAVID MARÍN
ESCRITOR

Per què ens fascina Darth Vader i ens avorreix Luke Skywalker? Perquè ens atreuen tant els narcos de les sèries? Perquè els “dolents” i la seva foscor ens agraden tant, i la bondat dels herois ens resulta insubstancial i naïf?

La lluita del bé contra el mal forma part de la literatura des que els primers cavernícoles van començar a explicar-se històries. Ha evolucionat, és clar. Un senyor anomenat Shakespeare ens va fer veure que el mal no és una cosa externa a nosaltres, sinó que és ben domestica, la portem tots a dintre i ens fa caure en tota mena de contradiccions. I un senyor anomenat Cervantes ens va ensenyar que la bondat i l'heroïcitat poden ser ridícules i absurdes. Amb el pas dels segles ens hem tornat cada cop més reconsagrats, oi? Sortosament, suposo.

El 1842 va passar una cosa singular. Un escriptor solitari i melancòlic de Boston va tenir la pensada de dedicar una història fosca i terrible, tan pròpia del romanticisme gòtic de moda en els joves de l'època, a relatar no pas els horrors macabres del fet, sinó la manera com els agents de la llei gestionaven aquell misteri fins a trobar-ne el culpable. El relat es va dir *Els crims del carrer Morgue* i l'autor, un torturat i ombrívol Edgar Allan Poe, inaugurava sense saber-ho un gènere literari.

Era inevitable. Durant el segle XIX va aparèixer un nou cos de funcionaris, els policies, que per primer cop tenien com a obligació investigar les malifetes a partir de proves, indicis i deduccions. Ja no podien actuar –teòricament– amb la impunitat dels soldats i els grups armats de reis i cacics senyorials, sinó que es va establir un codi de procediments per actuar i resoldre els casos de manera lògica i objectiva. Era una novetat i això fascinava Poe i els seus contemporanis. Molts van copiar-li la idea i de seguida la literatura es va omplir d'investigadors que posaven ordre enmig del caos fent servir la intel·ligència: Sherlock Holmes, Arseni Lupin, Hercules Poirot. La lluita del bé contra el mal es va convertir en un joc, en un repte intel·lectual, en un passatemps burgès de la ment i l'enginy.

Però van arribar els anys vint. Els del segle passat. La societat industrial s'enlairava. La classe obrera guanyava temps i, per tant, instrucció, oci i consum cultural. I aquelles històries d'investigadors refinats i aristocràtics no els interessaven gens. Als Estats Units la Llei Seca va fer aparèixer les màfies urbanes, i el crac del 29 va posar fi de sobte a la idea d'un prosperitat i felicitat infinita. Quina barreja! De tot allò en va sortir una mutació literària: els investigadors dels crims es van convertir en personatges cíncics, violents, sexuals, alcoholitzats. La policia ara formava part del bàndol dolent, corrompuda com la resta de la societat. En la lluita del bé contra el mal, ja no estava clar quin havia de ser el nostre bàndol. Dashiell Hammett i Raymond Chandler van omplir de negror i violència aquelles històries d'investigació que havia inaugurat Poe. La novel·la policial donava pas a la novel·la negra. El cinema ho va portar fins a tots els racons del planeta. L'urgellenc Manuel de Pedrolo ens els va traduir i va portar aquell gènere tan dur a escenaris catalans. Aquest any es compleix un segle d'aquella negror literària.

A les terres de Ponent també matem. També ens fascina la foscor, la lluita del bé contra el mal, i no sempre ens posem en el bàndol correcte. Un jove anomenat Emili Bayo va escriure la seva primera novel·la, *Traïdors i covards*, amb l'editorial Empúries l'any 1997: delinqüència, crim i retrat social a Lleida, per primer cop com a escenari. Dos anys després, Pep Coll publicava *L'abominable crim de l'Alsina Graells* (Empúries). La negror entrava de ple en la literatura de Ponent. Francesc Pané també ha publicat novel·la negra. Marta Alòs ha tastat de forma brillant el gust de situar el crim i el mal a Lleida, i promet continuar fent-ho. Miquel Àngel Estradé en va fer fins i tot paròdia amb *L'assassí que llegia Vidal Vidal*. També va fer una deliciosa trama de negror política lleidatana Estanislau Fons amb *Canícula*. Més o menys coincidint amb l'aparició de Montse Sanjuan i la seva sergent Anna Grimm, el 2015, tot un seguit de nous autors i autores s'han estrenat portant la negror als escenaris lleidatans i ponents. Juan Cal, Llorenç Capdevila, Ramona Solé, Alexandra Cuadrat, Ramon Usall, Rafa Melero, Carles Mentuy... I el fenomen sembla que, de moment, no ha tocat sostre. Ens fascina el mal? I tant. I sembla que a Ponent encara més. ■

Turba Turbo. Imatges corresponents a l'exposició *Turba Turbo*, l'any 2019 a l'espai La Capella, de Barcelona.

Martín Llanereras

(Lleida, 1983)

ARTISTA MULTIDISCIPLINARI, ESCULTOR, VIDEOARTISTA

Mitjançant diferents registres com el vídeo i l'escultura o la instal·lació, el treball de Martín Llanereras (Lleida, 1983) reflecteix el seu interès per activitats dinàmiques que permetin recodificar espais i definir un ús pràctic de la cultura. Les seves propostes es confronten a partir de nocions preestablertes com la idea de naturalesa, paisatge, o patrimoni, mentre que apel·len a una interpretació més subjectiva de l'entorn, alhora susceptible de ser integrada a la construcció col·lectiva del coneixement. Així doncs, els seus projectes recents són primordialment assajos conceptuals a l'entorn d'interaccions entre el que és humà, les infraestructures biològiques i els sabers compartits; constructes culturals i contextos que es constitueixen i cohabiten sempre des dels marges, al

mateix moment que som matèria primera en les seves obres a través d'objectes i materials quotidians. Un treball que es mou entre l'escultura i la instal·lació que, en alguns casos, és efímera com ara es pot comprovar però sempre des d'una òptica conceptual, on la natura i l'ésser humà ocupen l'espai principal.

Biografia

Martín Llanereras (Lleida, 1983). Viu i treballa a Barcelona. Va estudiar Belles Arts a Bilbao (Universitat del País Basc), Berlín (Hochschule für Technik und Wirtschaft) i Barcelona (Màster de Producció i Investigació Artística, Universitat de Barcelona). Les exposicions individuals recents inclouen *Turba Turbo* (La Capella, Barcelona), *Fruit Belt* (Espai 13 - Fundació Joan Miró, Barcelona), *Humus*

recall Curvatures (Centre d'Art La Panera, Lleida); *Re-engineering Calcium* (Blueproject Foundation, Barcelona). Ha exposat en exposicions col·lectives al Centre del Carme Cultura Contemporània, València (*Cuestión de fe / Cuestión de trozo*); CAPC - Musée d'Art Contemporain de Bordeaux, Bordeaux (*4.543 millions de millions, La question de la matière*); Yaby, Madrid (*Trick 'n' treat*); Meetfactory, Praga (*Quagmire*); Junefirst Gallery, Berlin (*Fabricated Archaeologie*); Atelier35, Bucarest (*Stranded travellers*); i Centre Cívic Can Felipa, Barcelona (*¿Qué hay de nuevo, viejo?*).

Actualment participa a l'XI Biennal Leandre Cristòfol al Centre d'Art la Panera de Lleida. ■

JORDI ANTAS. Crític i comissari

Juan Eduardo Cirlot i els ocells de Ravel

Juan Eduardo Cirlot

Pájaros tristes y otros poemas a Pilar Bayona
Los Libros del Innombrable, 112 p.

JAUME PONT

Un dels pòrtics musicals de l'obra poètica de Juan E. Cirlot, poeta de paraula polifònica i univers únic

Tot el que va escriure Juan Eduardo Cirlot (Barcelona, 1916-1973) va tenir el segell inconfusible d'una personalitat incompresa, controvertida i genial. La seva obra com a poeta, assagista, mitògraf, crític d'art, musicòleg, estudiós de la simbologia i de les avantguardes, i fins i tot com a narrador, no té parangó entre els seus contemporanis. ¿Qui no recorda el seu *Diccionario de símbolos* (1949 i reeds.), els seus treballs sobre el surrealisme o la seves monografies sobre Strawinsky o Gaudí? Qui hagi llegit la seva sorprenent novel·la *Nebiros* o algun dels seus llibres de poemes —de la seva *opera prima* *La muerte de Gerión* (1943) a *Árbol agónico* (1945) o *En la llama* (1945), de *Cordero del Abismo* (1946) a *La "quête" de Bronwyn* (1971), tot passant, entre d'altres, per llibres com *Lilith* (1949), *El palacio de plata* (1955) o *Un poema del siglo VIII* (1970), no l'haurà, de ben segur, oblidat. La seva empremta, singularíssima, és tan poc discutible com lluminosament aclaparadora. I cal dir-ho ben alt i ben clar: dels poetes heterodoxos en llengua castellana apareguts en la immediata postguerra, potser no-

més Carlos Edmundo de Ory i Miguel Labordeta li són comparables.

Pájaros tristes y otros poemas a Pilar Bayona —editat per primer cop el 2001 i ara revisitat amb pròlegs d'Anton Castro i Antonio Bayona, amb epíleg d'Antonio Fernández Molina i un apèndix documental amb textos de Luis García Abrines i Julián Gómez— conforma una part substancial de la protohistòria poètica de Cirlot, la que va de 1941 a 1943, i que es correspon a l'estada del nostre escriptor a la ciutat de Saragossa per tal de fer el servei militar. Serà en aquests anys, a l'abric del grup surrealista de la capital aragonesa, amb Alfonso Buñuel, José Camón Aznar, Julián Gállego, José Manuel García Gil i la ballarina María de Ávila, Luis García-Abrines, Tomás Seral, o més tard un joveníssim Miguel Labordeta, que Cirlot afirmarà no poques de les eines intel·lectuals i artístiques de la seva personalitat creadora. En aquest context, Pilar Bayona (Saragossa, 1897-1979), pianista excepcionalment molt unida al grup, fou un pol d'atracció per a tots aquells joves artistes. Cirlot no en fou l'excepció, i a ella, intèrpret genial de l'obra de Maurice Ravel, va dedicar-li aquest *Pájaros tristes* (1942) i dos poemes que glossen la figura de la pianista aragonesa i la música de Skrjabin.

Inspirat per "Oiseaux tristes" —quarta peça per a piano de la sèrie *Miroirs*, de Ravel, dedicada per cert al lleidatà Ricard Viñes i on el compositor francès assaja, en les seves pròpies paraules, l'evocació "d'una volada d'ocells perduts en el sopor d'un bosc molt ombriu, a les hores més càlides de l'estiu"—, el jove Cirlot, inicialment cridat per la vocació musical, escriu els onze poemes de *Pájaros*

tristes. La suite ens descobreix un jove poeta encara molt lluny del surrealisme i de l'experiència avantguardista de Dau al Set, i molt més encara de les experiències hermètiques i esotèriques posteriors, o de les permutacions poètiques, per descomptat, del cicle de *Bronwyn*. Es tracta d'un exercici primerenc que destil·la, a dojo, els estats espirituals derivats del neoromanticisme i, sobretot, del simbolisme. Algun poema arrossega l'aura del cançoner de García Lorca, d'altres l'intimisme de Bécquer o l'impressionisme de Verlaine i del primer Juan Ramón. Però sempre en clau inequívocament cirlotiana, on la poesia vol ser, abans de tot, coneixement, indagació i penetració en el costat més obscur de la nostra existència. El poema i la seva estructura s'assemblen, com volia Mallarmé, a un cel lluminós on els estels són notes musicals de la gran partitura de l'univers. Poesia i música beuen de les mateixes deus, materialitzant-se la percepció sonora en el vol dels ocells. El poema esdevé aleshores —fruit d'una sinestèsia que fon alhora l'abstracte i el concret, o la música, la pintura i la poesia amb els sentiments— el llenç d'un paisatge esquixat de tonalitats blaves i grogues, de silencis i misteris, de soledats i ombres hivernals: "mientras el páramo sueña noches / con pájaros, y pájaros, / y estrellas, / y estrellas, y estrellas y misterio".

Heus aquí, doncs, un dels pòrtics musicals de l'obra poètica de Juan E. Cirlot, poeta de paraula polifònica i univers únic. En la lírica espanyola de postguerra, ningú com ell va saber articular, com ens recorda Fernández Molina, la "lluïta per l'existència" i les "inquietuds transcendents" amb un "misticisme atípic, original i apassionat". ■

Fruit Belt. Imatges corresponents a l'exposició de Martín Lla-vaneras a l'Espai 13 de la Fundació Joan Miró de Barcelona, l'any 2017.

Vint mil llegües de viatge literari

Josep Ballester

Atles d'aigua i de pedra. Cartografies de la creació.
Pagès Editors, 2019, 153 pàgines.

JOSEP M. RODRÍGUEZ

Heus aquí un llibre total: un assaig i un dietari, un volum de relats i una novel·la fragmentària o un recull de poemes en prosa

La literatura ha mort. I estàvem avisats: els antics jeroglífics egipcis van ensenyar-nos que les formes de comunicació canvien. El poema de Gilgameish i els versos èpics d'Homèr, per la seva part, ens mostren com també ho fan els referents culturals. Tot flueix. Del riu d'Heràclit a la modernitat líquida de Bauman. Perquè el temps, l'amor i la literatura no són escultures de sal, sempre estàtiques. Suposo que per això el filòsof Adorno va escriure: “És evident que res relacionat amb l'art és evident”.

La literatura ha mort, visca la literatura! Perquè en aquest moment, ara que tot canvia i a la vegada tot està relacionat amb milers de connexions de sistema nerviós infinit (la postmoderna globalització), potser val la pena recuperar aquella vella idea de Leo Spitzer, que ja semblava superada, i acceptar que la veritable literatura s'allunya, en realitat, de la norma i del costum. Penso per exemple en la barreja de poesia i assaig que fa Anne Carson. Qui sap si la més gran poeta viva. I penso també en la prosa d'idees de Coetzee, híbrida, interdisciplinària, mestissa, oberta. I el mateix podríem dir de Foster Wallace. O de Vila-Matas. O d'un deliciós llibre que acaba de publicar Josep Ballester titulat *Atles d'aigua i pedra. Cartografies de la creació*.

El mateix Ballester confessa al pròleg (“Espai i geografia creativa”) que el seu és un llibre de viatges i a la vegada un assaig, i un dietari, i per moments és també un volum de relats o una novel·la fragmentària o un recull de poemes en prosa. Text, en definitiva, fronterer i frontissa: “un intent de recuperar la capacitat de perdre'ns”.

De fet, a la part central del llibre (“Toponímia”) l'autor sembla un nen que omple un àlbum de cromos. Ara Tolstoi, ara el marquès de Sade. Aquí Virginia Woolf amb uns versos dels *Quatre quartets* d'Eliot. I allà en Rick Deckard, aquell caçador (o *Blade Runner*) d'androides que somiaven xais elèctrics. I també el riu Danubi. I les cases on van viure i escriure Freud, Rosalía de Castro, Mary Shelley... En total, trenta-un textos de prosa àgil, dúctil, amb ritme. Emocional i emocionant. Però d'una exquisida erudició que mai no es torna pedanteria, ni academicisme, ni obstacle.

El volum guanya corporeïtat i s'arrodoneix, a continuació, amb dos capítols integrats per un únic text cadascun. El primer dels quals (“Cartografia literària de la barbàrie”) és el més extens del conjunt, però també el menys amable. De fet, la seva lectura en modifica per complet la temperatura general. I el nostre estat d'ànim, fins i tot. El seu punt de partida és la novel·la 2666 de Bolaño. Una obra mestra, sens dubte. Malgrat que aquí, en realitat, sigui només una excusa: l'article se centra en les més de cent dones (algunes encara nenes) d'entre nou i trenta-cinc anys que van ser segrestades, torturades, violades, estrangulades... En definitiva, més de cent cadàvers descoberts entre 1993 i 1997 al nord de Mèxic, prop de la frontera amb els Estats Units. Violència. Horror. Espant. Fàstic.

“Flâneur / Flaneuse o una mirada crítica d'assajar l'espai” tanca el llibre. És una defensa de la figura del passejant ociós, sempre atent als detalls i a la bellesa fugissera. Homenatge a Baudelaire i evidentment a Benjamin: “extraordinari paradigma d'aquest observador sagaç que mira i examina tant qüestions socials com estètiques”. Talment Ballester, que ni descuida el seu compromís amb la societat (per això no amaga la terrible situació que van viure i viuen algunes dones) ni amb la literatura, com ens demostra el seu impecable estil. De diumenge.

Me n'oblidava: *Atles d'aigua i de pedra* va guanyar el premi d'assaig Josep Vallverdú. Potser no calia comentar-ho. Potser només calia dir que aquest llibre és un veritable premi per al lector curiós. ■

Un margen de bondad

Peter Handke

La ladrona de fruta (traducció d'Anna Montané)

Alianza Editorial, 387 p.

LORENZO PLANA

Viaje iniciático de la joven Alexia al misterio de una Europa inquietante

Qué nos queda sino intentarlo? Levantar una piedra misteriosa y mágicamente sabernos muy fuertes. Leer este libro es contemplar el reverso de la esencia. Encontraremos un pequeño margen de bondad en nosotros mismos, un espacio que nos salve de la adicción a nuestra propia realidad. Para qué engañarnos, todo es distinto en nuestros días. Peter Handke, ahora con el galardón sueco, valiente este año, pone el dedo en la llaga. De eso se trata, de mirarnos en nuestro espejo turbio. Y siempre queda una música de fondo. Nadie te va a salvar sino tú mismo.

Al final de la novela, al tomar conciencia de lo leído, vuelve una palabra: “Extraño”. Nos hemos adentrado en la visión de una familia dañada. Los padres, Alexia y su hermano quinceañero. Según el propio Handke, esta obra suya entronca en su labor con la de Wolfram von Eschenbach, Miguel de Cervantes, Raymond Chandler, Georges Simenon... Parece que bajo estos nombres encontramos refugio, la descripción de nuestra médula. Una literatura instigadora, complejamente llena de consuelo.

Peter Handke, controvertido ganador del premio Nobel

de 2019, ofrece en *La ladrona de fruta* un ámbito ideal para que reflexionemos sobre qué es lo que entraña la marginalidad, es decir, por qué no, lo auténtico. Nadie es realmente auténtico en el *mainstream*; la ruta de nuestra joven protagonista Alexia es un adentrarse en lo raro, sí, en lo raro y bueno al mismo tiempo. Un revulsivo de este calibre solo era posible de las manos de un maestro como Handke, quien, cuestionado por múltiples miradas, ha escogido el margen, la orilla difícil, la voz rota de alguien que arriesga. Alexia entraña la absoluta fuerza de la juventud originaria, sin falsedades. Es una delicia acompañarla y observar cómo descubre su forma de vivir el amor, sabiendo que solo quien se atreve con la soledad podrá adquirir el ángulo de visión nítido.

Relato de largo aliento, no es sencillo entrar en el alma de su mensaje, pero, una vez dentro, el fuego impresiona. En el viaje de Alexia en busca de su madre a la Picardía, no solo nos enteramos del simbolismo que existe detrás de una “ladrona de fruta”. Es un recorrido a pie, horizontal... Pero, observado espiritualmente, a la manera de Jean Gebser, todo deviene “global”, “esférico”. En cierto modo, este libro no se deja describir. Tan sincopado y rico, tan lleno de espirales... Listo para ser descubierto. Qué justo, qué justificado este premio Nobel, como si la propia sociedad reaccionara a veces con una lucidez de supervivencia. En las últimas páginas aparece súbitamente un helicóptero sobre la fiesta de reconciliación familiar, sorprendiendo a todo el mundo. Así se nos antoja esta novela: de pronto se abre una gran ventana y entra luz. Era difícil, pero una energía telúrica tenía que estallar. El libro de Peter Handke es rabiosamente actual. ■

La tempesta

ÀNGELS MARZO
POETA

Guerau de Montfort aïllava dins la fosca algun vestigi de llum més enllà del revolt de carretera. Res. Cap llum, cap so. Només el rebuf del torb alenat amb força contra la paret del petit establiment que feia alhora de botiga, farmàcia o licoreria enmig del no-res. Sota el fanal de la cornisa, Guerau va fer anar l'eina per darrera vegada i va escampar una bona palada de sal damunt del pedrís gelat dels dos graons d'entrada. Encara quedava un escorrim de sang fent resistència, un filet rogenc fent caminet escala amunt. Un esquitx ja gairebé imperceptible. El doctor Bonhomme seia al tamboret arran de mostrador. Més que seure, mirava de mantenir l'equilibri recolzant el cap sobre el palmell de la mà, s'escarrassava a afiançar el colze damunt la barra, però l'angle del braç se li desfeia com si els ossos se li haguessin tornat de goma, i el cap del doctor es decantava en una capcinada ràpida que l'abocava al coixí de la fusta. I a la boca del doctor bombollejava un somriure grotesc de benestar que es deixondia en un regalim de bava a la comissura. Guerau va fer per manera de treure-li el gotet de vidre d'entre els dits, aquell got que havia perdut la transparència, un vas enganxifós que podia a conyac. Guerau va apartar la vista del reguitzell de sang, que tornava a brollar del front del doctor, va assossegat el rebuig dels ulls deixant que la vista se li anés finestra enllà, on la foscor ja era incontestable.

***

Na Antònia pensava en el mar. Els tretze anys de na Antònia eren aquella imatge del blau i de l'escuma, aquell record del sol que es ruboritzava en la vesprada. Una nostàlgia de l'olor de casa; llentiscle, romer i lavanda. Ferum de llotja i renill de crinera. Tot alhora, tot en una única inspiració. Tot dins les fosses i avall. Tot fet entranya. Odiava el fred. Detestava aquell entumiment del cos, allò que té la neu d'emudiment que torna la gent cap endins, aquell tancament que els endureix el tracte. Feia tot just sis mesos de la mort de la mare, sis mesos que l'àvia i l'oncle l'havien acollit: sis mesos en què el paisatge li havia mudat el marí pel verd primaveral i les flors per l'ocre-roig del fullam. I després el blanc. I altre cop el blanc per damunt del blanc. "Res em falti si et tenc a tu -li deia la mare mentre l'acaronava-, si et tenc a tu i n'abraçada de sa caleta". Però ella ja no tenia cap tu ni cap caleta. "Tot em falti si perd la mar, sospirava mentre es gratava els penellons d'entre els dits i aguaitava finestra enllà algun indici de llum, algun rastre de cosa viva. Quelcom que dissipés un silenci fet de febre i transpiració, el mutisme contrapuntejat per la respiració quan s'entretalla, aquella calma que s'esbadellava tot d'una en forma de crit, de renill salvatge d'euga. Na Antònia pregava amb els ulls clavats enllà del buit del paisatge, evitava que

els ulls li anessin de retop amb els ulls emboirats de la Natàlia. Na Antònia resava esprenent els palmells. I ningú no contestava.

***

Alain Duchamp, i la mare d'Alain Duchamp, no desistien tot i el creixent impuls de la ventada. Oposaven la resistència del cos fent anar els grampons amb força, tots dos amb la mateixa pressa d'apamar metres esperonant-los, amb el neguit del contratemps i el creixent vigor de la tempesta bandejant-los. El doctor Bonhomme no apareixia per enlloc. Feia estona que el buscaven i ningú els en sabia donar raó. Però al petit consultori, la senyora Duchamp havia trobat la porta esbatanada i una ampolla de conyac buida enmig d'un escampall de vidres. El cos d'un got fet miques, com un presagi. Ho va entendre de seguida: ningú els sabia donar raó del doctor perquè ningú gosava donar-ne raó. Mastegant el retret, tota ella feta una maledicència, va clavar amb força el grampó i va girar cua apretant el pas cap al lloc on les ombres no saben donar treva. No va defallir malgrat que el gel se li girava de cara i li espetegava a les galtes com una brasa cristal·lina. Un pluja d'espurna platejada que li havia recordat aquell plugim d'escata deixint-se que sempre duia de corcoll na Antònia. Aquell embadaliment de llotja de na Antònia que li crispava l'esperit. Que li cor-coïa l'ànima.

***

A Guerau de Montfort li va venir una esgarripança en divisar, vidre enllà, aquells dos ulls d'ambre. Havia desistit ja feia estona de la possibilitat de tornar a casa fent lliscar els patins del trineu a través de la tempesta. Els dos alascans, que jeien arraulits fent madeixa amb el morro a tocar de la llar, tot d'una van parar orelles en sentir rodolar la tassa de cafè que li fugia de les mans a Guerau amb l'ensurt. Guerau es va plantar davant la porta i va obrir d'un revolada. La llum ataronjada de les llanternes i aquells dos cossos impel·lits pel torbeig van alarmar-lo. El doctor Bonhomme sanglotava agomboldat pel somni de l'alcohol quan els Duchamp van sobrepassar la llinda. El doctor i aquell somriure fútil fet de saliva li havien fet compassió, a Guerau, moltes vegades. Però ara, tota la bocassa del metge alenat a bafarades el fastiguejava. Aquella bocassa que s'entortolligava intentant respondre a les empenes i als punys enverinats de la senyora Duchamp. Aquella llengota fent nus a les paraules que esllanguia l'íntima súplica d'Alain.

***

Na Antònia anava amunt i avall. Entrava i sortia. Entaforava grapadets de neu verge sobre els llavis ressecs

de la Natàlia. Ja gairebé no respirava i tota la pell se li havia recobert per una patina d'un color difícil de precisar entre el groc i el morat. No sabia quan de temps havia passat des que l'àvia i l'Alain havien marxat i li venia un pensament que mirava d'espantar prement els ulls amb força i remenant el cap: "no seran a temps!". Feia estona que Natàlia havia perdut fins i tot l'esma de cridar. El seu cos s'arquejava i, alhora, es tornava rígid i amb prou feines despenia l'exigua sageta d'un lament. Ja no pensava en el mar, na Antònia. Més aviat concentrava tot el gruix del seu pensament en la corba del ventre de l'altra. En aquell arrodoniment que coronava el lleig munyó del melic. Va ser en aquell moment que va saber quant afecte li havia generant aquell ventre, quantes nostàlgies havia pensat que li amanyagaria. Quan el doctor Bonhomme va entrar a trompicons a la cambra, na Antònia, s'arraulia com una bestiola a la panxa de la seva tia. S'arrapava fent ventosa a aquell abombament on tot just expirava el darrer sacseig d'uns punys minúsculs. L'última coça d'uns peus precoços. El doctor va treure la criatura amb els pols disparat i el bisturí del remordiment fent nafra. Plorava mirant de tornar la vida al nadó. Repetint, un cop i un altre cop, que ell era un bon home, que era un bon home ell, que ell "¿oi que era un bon home?". Però ningú contestava. Ningú deia cap paraula. Guerau s'havia quedat boca-parat mirant l'escorrim de sang que anava del front del doctor al ventre obert de Natàlia. La senyora Duchamp, com una fuetjada, recordava el que la néta li escopia quan la sostreia amb retrets del seu somieig: que ella era feta cap endins, feta per amagar les vergonyes, dura com aquelles muntanyes que cobejaven tempestes. Ningú sabia què pensava o sentia Alain perquè, si algun cop havia sentit o pensat alguna casa, feia per manera de quedar-s'ho enterrat en un cau ben fondo. Tot plegat impregnat d'un mutisme aclaparador de búnquer.

***

Na Antònia havia sortit fora i mirava les volves que es despenjaven amb fera gravidesa. Es mirava fit la tempesta. De genollons, al seu costat, el metge es desfeia en vòmit. Un reguitzell de veu gairebé inaudible encara el feia repetir aquella lletania del bon home. I, na Antònia, va pensar que aquell era només un home amb una tempesta a dins. I va pensar en l'àvia i en la duresa mineral de l'àvia, i en l'oncle Alain i el seu silenci eixordador i en la mirada d'euga que feia la Natàlia abans de trencar-se. I en les tempestes de tots plegats. Les que havien estat; les que els havien de caure a sobre. I va pensar el mar i els llamps que l'esbudellaven les nits de tronada. I l'olor de salobre i llotja se li va confondre amb l'aroma dels avets i la pineda mentre al lluny s'insinuava dòcil, entristida, la ziga de la llum primera. I el mar era també aquella llum moixa. ■

Aerial of Hong-Kong. Autor: John Harper. Fuente: Getty Images

EXPERIMENT
ANY 2100
Què ens espera a la Terra del futur?

CaixaForum Lleida

 "la Caixa"

EXPOSICIÓ
FINS AL 23 DE FEBRER DE 2020

Visites comentades:
Tots els dissabtes | 18.30 h (en català)
Diumenges 26 de gener i 23 de febrer | 12 h
(en castellà)

Experiment2100

Blondel, 3 · www.CaixaForum.es